

- Marcelić, S., Krolo, K. i Tonković, Ž. (2015). Turbofolk – od zabranjenog voća do mainstreama: istraživanje glazbenog ukusa zadarskih srednjoškolaca. *CASCA, časopis za društvene nauke, kulturu i umetnost*, vol. 4, br. 1: 80–91.
- Simmel, G. (2015). Psychological and Ethnological Studies on Music. U: *The Routledge Reader on the Sociology of Music*, ur. John Shepherd i Kyle Devine, 35–42. Routledge: Taylor & Francis Group.
- Supičić, I. (1964). *Elementi sociologije muzike*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Tomić-Koludrović, I. i Leburić, A. (2002). *Sociologija životnog stila*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Vidulin, S. (2013). Propitivanje ostvarenja cilja nastave glazbe u kontekstu vremena glazbene hiperprodukcije. *Arti musices: hrvatski muzikološki zbornik*, vol. 44, br. 1: 201–226.
- Weber, M. (1958). *The Rational and Social Foundations of Music*. Carbondale: Southern.
- Žagmešter, M. (2018). *Kako nastaje glazbena preferencija? Primjer studenata Muzičke akademije* (Diplomski rad).
Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:224:281865>.

Jedan od mnogih: etnografska studija ilegalnog stanovanja u studentskom domu

One of many: an ethnographic study of illegal housing in a student dormitory

Nikolina Novaković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ulica Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb
Etnologija i kulturna antropologija / Talijanistika, 1. godina
diplomskog studija
ninovako@ffzg.hr

Sažetak

Osnovni preduvjet student-skog ostvarenja tijekom studija je, uz ostale primarne potrebe, adekvatan stambeni prostor. To pitanje osobito je važno za one studente koji dolaskom na studij mijenjaju svoje boravište te uglavnom žive u studentskim domovima ili u unajmljenim stanovima. No, u nekim slučajevima oni do takvog prostora ne dolaze na legalan način. Ovaj rad, polazeći od prepoznavanja i objašnjavanja pojave ilegalnog stanovanja u studentskim domovima, kao jednog od oblika neformalne ekonomije, usmjerava se na jednog ilegalnog stanara, njegovu svakodnevicu i iskustvo. Istraživačka pitanja, postavljena u radu, razlozi su i motivacije iza ovakvog načina stanovanja te prakse i strategije koje se javljaju kao odgovor na poteškoće u istom. Stoga su metode rada analiza medijskih materijala, uglavnom internetskih članaka, proučavanje i analiza teorijske literature o

Abstract

During their studies, the basic prerequisite for students' actualization, among other primary needs, is adequate living space. This issue is especially important for students who change their residence upon arrival to their place of study, where they mostly live in student dormitories or rented apartments. However, in some cases they do not obtain that space in a legal way. Starting with recognizing and explaining the phenomenon of illegal housing in student dormitories as a form of informal economy, this paper focuses on one illegal resident, his everyday life and experiences. The research questions posed in the paper are the reasons and motivations behind this way of living and the practices and strategies that arise in response to some of the difficulties of this way of life. Therefore, the working methods are the analysis of media materials, mainly online articles, the study and analy-

sličnim oblicima neformalne ekonomije te polustrukturirani intervju s jednim ilegalnim stanarom. Zaključci su ove studije da se zanemarivanjem i nepropitivanjem te prakse, ona perpetuira i postaje gotovo normalna, posebice među studentskom zajednicom. Također, time se podupire neravnopravan odnos moći između onih uključenih u taj čin—onih koji prodaju mjesta u studentskim domovima i onih koji ih kupuju. Time se samo produbljuje problem pronalaska smještaja onima kojima je zapravo potreban.

Ključne riječi:

ilegalno stanovanje, studentski dom, strategije, neformalna ekonomija

sis of theoretical literature on similar forms of informal economy, and a semi-structured interview with a student. The conclusion of this study is that, by not addressing or questioning this practice, it is perpetuated and seen as normal, especially in the student community. Additionally, what is also maintained are the unequal power relations of all those involved in the practice, both those that sell their place in student dormitories and those that buy it. The consequences of this practice only deepen the problem of finding accommodation for those who are actually in need of it.

Keywords:

illegal housing, student dormitories, strategies, informal economy

Uvod

U ovom radu ispisan je etnografija ilegalnog stanovanja u studentskom domu, s naglaskom na jednog stanara koji, iako je student, ondje živi ilegalno, neprijavljeno, tj. kao treća osoba u sobi. Istražuju se uzroci, tj. motivacije, okolnosti i odluke, koje su usmjerile odabir ovakvog načina življenja i stanovanja, kao i svakodnevica istog te prakse i strategije koje se pojavljuju i koriste u njemu. Korištene metode u radu su analiza medijskih materijala o pojavi ilegalnog stanovanja u studentskim domovima, pregled literature o sociologiji stanovanja, s naglaskom na važnost i funkcije stambenih prostora; proučavanje teorijske literature o oblicima i aktivnostima neformalne ekonomije te polustrukturirani intervju s jednim ilegalnim stanarom, koji na specifičan način živi ilegalno u jednom studentskom domu u Zagrebu. Njegov je identitet skriven, a za potrebe ovoga rada nazvat ćemo ga Mirko.

Iako se u radu kreće „odozgo“, odnosno od prepoznavanja ilegalnog stanovanja kao ne tako rijetke pojave u studentskim, posebice zagrebačkim, domovima te objašnjenjem zašto se ono može smatrati jednim od oblika neformalne ekonomije, tj. jednom takvom aktivnošću, naglasak je stavljen na metodološki individualizam, tj. kvalitativan pristup gdje težište istraživanja počiva na „historijskim, strukturalnim, dijakronijskim i interakcijskim značajkama sociokulturnih procesa (na pojedinačnim i obiteljskim iskustvima, životnim praksama i strategijama, individualnim stavovima i vrijednostima i sl.), rasvjetljavajući procese na mikrorazinama i kapilarnim razinama društva“ (Elster, 2000, prema Rubić, 2017: 18). Etnografija se u ovom radu bazira na intervjuu u kojemu je riječ o događajima iz nekoliko prijašnjih mjeseci života i trenutnoj situaciji jednog ilegalnog stanara, Mirka. Dakle, on (je) u vrijeme provođenja intervjua živi(o) kao ilegalni

stanar te je ta činjenica vjerojatno utjecala na sažetost i poneko izbjegavanje odgovora na pitanja. Također, kako svog kazivača, a i druge studente koji ilegalno žive u studentskim domovima, ne bih dovela u neugodne situacije, tj. načinila im štetu, ugrožavajući njihovu mogućnost nastavka ovakvim načinom stanovanja, postupajući prema etičkom kodeksu Hrvatskog etnološkog društva (Božić et al., 2013) te Američkom kodeksu antropološkog društva (2012), neki su dijelovi Mirkovih kazivanja reducirani. Dakle, cilj nije razotkrivanje ovih studenata i njihovih taktika, nego analiza cjelokupne pojave, s fokusom na iskustvo jednog studenta.

Neformalna ekonomija i njezini oblici

Iako ilegalno stanovanje u studentskim domovima u pravom smislu ne pripada nekom od oblika neformalne ekonomije, ono ipak poprima neke njezine karakteristike. Neformalna je ekonomija „sustav u kojem proizvođači roba i usluga osiguravaju artikle koji se mogu prodati, a iz različitih razloga izmiču popisu (enumeraciji), propisu ili drugoj vrsti javnog nadzora ili revizije“ (Haviland, 2004: 198 prema Rubić, 2013:70), a njezini oblici uključuju „niz aktivnosti koje nisu dijelom registriranog, formalnog tržišta rada“, tj. poslove ‘na crno’, povremeno zapošljavanje, posuđivanje novca i dr. (Rubić, 2017: 51-52). O tim praksama „nema dovoljno empirijskih, znanstvenih saznanja, uvjetno rečeno, „dokaza“, ali i znanstvenog propitivanja“ te se u javnom diskursu, na razini svakodnevne komunikacije te aktivnosti (moralno, etički, pravno itd.) ne propituju, a uvelike ih se društveno, pa čak ni pravno, ne sankcionira (Rubić, 2017: 52). To se može vidjeti u različitim medijskim člancima u kojima se objašnjavaju i razlozi zašto se kontrole u domovima ne provode, ili barem ne dovoljno često:

„Iako su ovih mutnih poslova svjesni u Studentskom centru [u Zagrebu], prošle godine pronašli su tek 7 slučajeva ilegalnog stanovanja među gotovo 7 tisuća stanara. Upitan koliko često idu kontrole, pomoćnik upravitelja Mario Župan odgovara: „A gledajte, kontrole idu po procjeni, ni djeca ne vole, naši studenti da ih svaki čas uznemiravamo”.“ (*Dnevnik.hr*, 20. 8. 2019).

„Pričalo se da postoje, ali nikad se nisu desile. Jedina kontrola koja dolazi su zaštitari ako ste prebučni, ali inače nema kontrola koje bi provjerile jesu li unutra [u studentskoj sobi] osobe koje bi trebale biti unutra“, kaže o tim kontrolama naša sugovornica [studentica].“ (*Dnevnik.hr*, 20. 8. 2019).

Uz to, sama pomoćnica ravnateljica Studentskog centra za smještaj, Ružica Rajšić navodi kako se prema zakonskim normama, kontrole ne smiju provoditi u periodu od 23 do 6 sati te da je također „problem ‘maltretirati’ studente koji koriste dom, uče i žive tamo zbog onih koji preprodaju mjesta“ (*H-alter.org*, 11. 6. 2015).

Isto tako, ta je praksa vrlo uobičajena i raširena i na različitim platformama za objavljivanje oglasa:

„Ustaljena je praksa da se domska mjesta prodaju ‘na crno’.“ (*H-alter.org*, 11. 6. 2015).

„Prodaja i kupovina domskih soba je “biznis” koji je prisutan godinama, a mnogi studenti se ne libe svoje oglase “kačiti” po studentskim grupama nudeći sobu na prodaju ili tražeći sobu koju bi mogli kupiti. U blizini studentskih domova ovakvi oglasi nisu neuobičajena pojava i na tramvajskim i autobusnim stanicama i oglasnim pločama. Takvi oglasi se često mogu vidjeti i u studentskim grupama na Facebooku, a oni uvijek glase otprilike ovako: “Prodajem/kupujem sobu/mjesto u domu/m/ž, inbox!”

Ne trebamo biti čak ni previše pametni da zaključimo kako se ovdje radi o nečem što je ilegalno jer student koji je dobio sobu u domu ne bi trebao tu istu sobu prodati nekom drugom. No, to se već godinama događa, očito bez previše intervencija jer umjesto da se broj tih oglasa smanjuje, izgleda da je ostao isti.“ (*Mojfaks.com*, 18. 1. 2017).

„— Svjestan sam toga da je ilegalno, ali sam se raspitao u domu, kao i sa stanarima drugih domova, nitko od njih nije doživio negativna iskustva, to jest, izbacivanje. Dok se plaća na vrijeme, SC-u [Studentskom centru] je sve ok, iskren je ilegalac koji smatra da se sustav natjecanja treba bolje regulirati jer zna ljude koji dobiju dom, a kupuju stanove u Zagrebu.“ (*Srednja.hr*, 27. 8. 2018).

Istraživanje ilegalnog stanovanja u etnologiji i kulturnoj antropologiji

Citirani članci u prethodnom poglavlju samo su neki od članaka koji se bave ovom temom, no uglavnom se radi o studentskim portalima, dakle za užu publiku. Iako se iz navedenog čini da je praksa ilegalnog stanovanja u studentskim domovima vrlo raširena i gotovo „normalna“, u kolokvijalnom jeziku nazvani *ilegalci*, nevoljko pristaju davati intervjue u svrhu istraživanja ovog problema, posebice ako u tom trenutku stanuju ilegalno. Tema ipak sadrži element „ilegalnosti“ te je “opasna” zbog toga što stavovi, mišljenja te iskustva koja se prenose u istraživanju mogu ugroziti same aktere istraživanja, prije svega sugovornike (Murchison, 2010, prema Potkonjak, 2014). Stoga je, za ovu i slične teme, otežano provođenje etnoloških i kulturno antropoloških te drugih istraživanja.

Teze i zaključci dosadašnjih etnoloških i kulturno antropoloških istraživanja o aktivnostima neformalne ekonomije pokazuju da njima vlada nekoliko motiva: jedan je utemeljen na uštedi i/ili zaradi, drugi je sadržan u otporu pojedinca prema institucijama i središtima vlasti i moći, u ovom slučaju Studentskom centru u Zagrebu; a treći se sastoji u kreiranju, podržavanju i/ili perpetuiranju logike „familijarnosti“ i „korisnog poznanstva“ (Rubić, 2017: 52). Korisna poznanstva zaslužna su za razmjene informacija, iskustava te mreže podrške i solidarnosti (Rubić 2013: 66). Za sferu neformalne ekonomije tako je važan simbolički i društveni kapital te *status*. Korisnim poznanstvom, pojedinac dobiva predodžbu da je tim putem za sebe ostvario neku korist, nešto za što pretpostavlja da bez tog poznanstva ne bi bilo ostvareno (Ibid: 71)¹.

Nadalje, aktivnosti neformalne ekonomije mogu se zasnivati i na logici razmjene i *reciprociteta* usluga, odnosno bez izravnog transfera novca (Rubić, 2017), što ćemo u nekom izvedenom obliku vidjeti u primjeru stanovanja mojeg kazivača. O ovoj konkretnoj temi ilegalnog stanovanja u studentskim domovima nije pronađena gotovo nikakva literatura u području društvenih humanističkih znanosti u Hrvatskoj.

Stanovanje studenata koji studiraju izvan županije prebivališta

Pod pojmom stanovanja podrazumijeva se namjensko-funkcionalni sistem koji se u urbano-prostornom kontekstu manifestira i realizira objektima (Čaldarović et al., 1978). Prema sociologinji

¹ Primjerice, poznavanjem i „imanjem“ svog mehaničara, prodavača na tržnici ili prodavača studentske sobe i sl. može se dobiti jeftinija usluga, bolji izbor, brža i diskretnija usluga i sl.

Petrović, stanovanje je „jedan od najsloženijih društvenih fenomena“, elementarna funkcija svakog naselja i indikator kvalitete živote svakog društva (Petrović, 2004: 10). Tako, stambeni prostor ima svrhu zadovoljiti primarne i sekundarne potrebe, osigurati krov nad glavom (Čaldarović, et al. 1978). tj. elementarnu sigurnost, privatnost i dr. (Petrović, 2004), te je, uz hranu i odjeću, poiman kao osnovna egzistencijalna potreba čovjeka (Malenica, 2001; Šikić-Mićanović, prema Rubić, 2017).

Stanovanje se u sociologiji stanovanja proučava na 3 razine, makro, mezo i mikro razini. Ovaj rad usmjerava se na mikro razinu, tj. stambeni položaj i strategije obitelji ili pojedinaca ovisno o njihovom socijalnom položaju, odnosno o njihovom ekonomskom, socijalnom i kulturnom kapitalu koji posjeduju te o odgovarajućim potrebama, vrijednostima, preferencijama i dr. (Petrović, 2004).

Smještajem studenata koji studiraju izvan županije stanovanja bave se institucije, u ovom konkretnom slučaju Studentski centar u Zagrebu. Institucije štite društvo od raspadanja, od razornih posljedica strasti i naših osobnih interesa, ali s druge strane, one se same izlažu riziku da ih osobni interes potkopa. Institucije su poput divovskog pojedinca, odnosno mehanizma, koji nameće pravila (Elster, 2000). U ovom slučaju, Studentski centar u Zagrebu raspisuje natječaj za raspodjelu mjesta redovitim studentima za subvencionirano stanovanje u studentske domove Studentskog centra u Zagrebu (*sczg.unizg.hr*, 4. 7. 2019.) na temelju Pravilnika o uvjetima i načinu ostvarivanja prava redovitih studenata na subvencionirano stanovanje (*sczg.unizg.hr*, 28. 6. 2019.), kojeg donosi Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Također, Domski red (*sczg.unizg.hr*. 1. 2. 2018.) i već spomenuti Pravilnik propisuju sankcije za ustupanje, prodaju ili kupovinu mjesta u studentskom domu. „U članku 33. Domski red definira teške prekršaje pod točkama 12, 13. i 14, koje se odnose na „ustupanje svog prava na smještaj drugoj osobi“, „prodaju ili kupovinu prava na smještaj u student-

skom domu“ i „primanje osobe na boravak, stanovanje i spavanje u studentski dom bez odobrenja upravitelja“. Studentu koji počini prekršaj slijedi isključenje iz studentskog doma za sve vrijeme studiranja“, što prenosi i portal *Jutarnji.hr* (100posto.jutarnji.hr, 26. 8. 2017).

Takva „nametnuta“ pravila, pomoću vanjskih, formalnih sankcija, upravljaju ponašanjem određene grupe osoba (Elster, 2000), u ovom slučaju ponašanjem studenata koji imaju pravo stanovati u nekom od domova.

Kao što je već navedeno, stanovanje je bitna pretpostavka realizacije širokog spektra individualnih i društvenih potreba (Petrović, 2014), što je osobito važno kod mladih ljudi, kao što su studenti, koji u tom razdoblju svog života izgrađuju temelje za budući život i karijeru te je također:

„[d]olazak na studij u novu sredinu koja je dalje od obiteljske kuće ili stana velika (...) promjena za svakog studenta, a pronalazak novog mjesta boravka gdje bi student trebao provoditi svoje privatno vrijeme i vrijeme za učenje najvažniji (...) preduvjet za početak akademskog i samostalnog života“ (Porkolabić, 2018: 3).

Time je osiguran studentski smještaj od presudnog značaja za ostvarivanje mogućnosti studiranja brojnim studentima i studenticama u Hrvatskoj, a ponajviše u Zagrebu (*H-alter.org*, 11. 6. 2015). No što kada takvo prikladno mjesto boravka za studenta nije moguće dobiti ili pronaći po prihvatljivoj cijeni za nekog pojedinca, odnosno kada „stvari ne ispadnu onako kako mi to očekujemo“ (Elster, 2000:117)? Tada se, prema maksimi koju navodi Elster „nužda je majka invencije“ (Elster, 2000: 40), pojavljuju novi i različiti, neformalni, u nekim slučajevima i ilegalni, oblici i mehanizmi stanovanja, odnosno legitimno “snalaženje” pojedinca unutar sustava

va i mimo formalnih sustava, a u svrhu i s ciljem “preživljavanja” na pojedinačnoj razini“ (Rubić, 2013: 73). Ti se oblici promatraju kao dio mehanizma, ali i kao sam mehanizam simboličkog otpora i „antistrukturnog djelovanja“ (Sulima, 2005: 82, prema Rubić, 2017: 225). Dakle, iako institucije nameću svoja pravila i sankcije za njihovo kršenje, pojedinci ili grupe pronalaze načine zaobilaženja pravila te tako dolazi do pojave „zamišljenog“ i „ostvarenog“ reda (Rihtman-Auguštin, 1984: 13 prema, Rubić, 2013: 74), tj. diskrepancije pravila i stvarnosti.

Jedna od motivacija za bavljenje ovom temom može se izvući i iz zaključka članka portala *Srednja.hr* koji piše o ovoj temi te polemizira s mišljenjem jednog studenta koji govori:

“Daj, ne budite ludi i ne pišite članak o tome... Ljudi kupuju dom jer im je tako najlakše podnijet troškove života, i da imaju drugi izbor ne bi to radili i nitko se ne ponosi time... člankom možete samo izazvat veće kontrole po domovima.“ (*Studentski.hr*, 5. 2. 2014).

Zaključak članka je sljedeći:

„Ovaj komentar je u velikoj mjeri točan. Možda ćemo ovom anketom izazvati velike i žestoke inspekcije po studentskim domovima. No, zapitajte se - do kada ćete ovu situaciju držati kao javnu tajnu i biti u strahu od inspekcije dok se ljudi koji imaju novaca naslađuju što će zaraditi na vama koji nemate za prostrane stanove? Do kada ćete vi studenti, pokretači revolucija u prošlosti ostajati potlačena masa koja će šutiti i krpati kraj s krajem? Nije li vrijeme da se neke stvari ipak objelodane, a da se institucijama pokaže da vi niste kriminalci, nego ste žedni znanja i pokušavate doći do njega i rukama i nogama?“ (*Studentski.hr*, 5. 2. 2014).

Jedan slučaj ilegalnog stanovanja u studentskom domu

Moj kazivač, pod pseudonimom Mirko, dvadesetogodišnji je student, rodom iz Istočne Slavonije te studira u Zagrebu. Ima dva starija brata i mlađu sestru. Prvu godinu studija živio je u legalno u studentskom domu, no ove akademske godine situacija je drugačija. Na pitanja o *ilegalcima* i prodaji mjesta u domu općenito odgovara: „Čuo sam prije za mnogo ljudi koji samo tako...bivaju...u nečijoj sobi iako nije njihova, recimo kad kupe sobu, a ovi što je prodaju nikad ne prođu lošije od ovih koji su je kupili zato što su dobili masne pare, naplaćuju iznimno puno (...) čuo sam da su neke cifre od 8 tisuća kuna čak bile ove godine.“

Objašnjava i probleme *ilegalaca*: „Njihovi problemi su da žive u konstantnom stresu da će ih netko otkrit. Pogotovo zato što kontrole idu. Idu kontrole po sobama.“ Iako navodi i: „Pa koliko sam ja vidio priča na internetu, išlo ih je nekoliko po svim domovima, čini mi se. Nekoliko puta. Ja ih nisam osobno susreo, ne.“, što potvrđuje ranije spomenute navode medijskih članaka o tome da kontrole postoje, ali ne u velikoj mjeri. Nadalje, o taktikama protiv kontrole Mirko govori: „nema taktike protiv, il se sakriješ dobro ili nisi u sobi uopće. (...) Snađeš se tako da odeš kod nekog prijatelja, u sobu, recimo sobu pored i kažeš ja sam došo ovako rano ujutro iako si spavo tamo. (...) ovako rano ujutro zato što imamo jako puno posla. (...) Posla za radit na faksu kao što, imaju prezentacije. Ljudi imaju 8 sati predavanja i imaju prezentaciju i moraju ju stignut dovršit do 8 sati ujutro zato što nisu sinoć, i zato su ostali prespavat, razumiješ?“

Negira kupnju sobe u studentskom domu i odgovara: „Ne, nemam ja...kupljenu sobu...Ja sam jednostavno u domu... (...) Živim s osobom koja je dobila dom, a ja nisam. (...) ima još takvih osoba. Ne znam ja ko su, al ima ih“. Razlozi tomu su:

„Zbog manjka bodova zato što mi braća jebena [*sic*] odustala od faksa, tako reći, pa nisu nastavili faks redovno, odnosno uopće...do razdoblja predavanja papira za dom. Zato sam ja dobio 200 bodova manje, dobro 300 bodova manje nego što bi zapravo imo, ja bi dobio dom svakako, tako da tehnički ja dobio dom jesam (...) Ne znam koja je bila prva bodovna granica, al preko 1300 jelda, je, 1380-ak, nešto tako bodova, dok sam ja imo 1200, minus 1. 1199. Znači obojica su me braće... zeznula. (...) Ja, njima na kraju nisam ništa ni mogo reć jer šta bi oni meni rekli povratno. Ništa. (...) Najstarijem bratu nisam moro ništa reć, ovaj drugi mi je platio taj ljetni smještaj, a ovom drugom, a neću mu ništa reć zapravo braća smo, sjebali [*sic*] su me i šta da im ja kažem. (...) Jedan od njih se iskupio. (...) Dok ja još uvijek nisam znao zasigurno da neću dobit dom.“

O roditeljskoj reakciji ne govori puno: „Rekli su: „izdržat ćemo nekako ovako, a zatim ćemo snaći, se snaći drugačije.“

Do ideje, kako on to opisuje, života s osobom koja je dobila dom, došlo je obostrano:

„Kako smo došli na tu ideju? (...) Samo smo odlučili tako nastaviti živjeti jer, preko ovog ljetnog smještaja, tehnički jesmo živjeli zajedno, makar smo oboje imali smještaj i nakon toga smo odlučili samo nastaviti unatoč tomu što ja nisam dobio dom.“

O drugim mogućnostima stanovanja u mjestu studiranja govori:

„Drugih ideja jest bilo, kao privatni dom i take neke druge, privatni smještaj, ali to je na kraju ispalo...bilo već prepunjeno tako da ni tamo nisam dobio dom, a stanovi bi bili preskupi za plaćanje...(...) A učenički nisam uspio dobit.“

Njegovo mišljenje o stanovanju u redovničkom domu, kao jednoj od mogućnosti koja je također na raspolaganju studentima (*Bitno.net*, 27. 7. 2017., 11. 7. 2019), vrlo je jasno: „U redovničke domove ja neću nikada stupiti, kročiti nogom zato što to se kosi s mojim uvjerenjima o moralnosti i o životu, općenito...“

Nadalje, za svoj trenutni način stanovanja govori:

„Još uvijek je u redu. (...) Ovo je zasad jedino rješenje (...) [osoba s kojom živi] Voli me, voli me dovoljno, da možemo živjeti zajedno. (...) Dijelimo prostor relativno normalno, ima dovoljno mjesta čak, ali... tu i tamo znalo bit...malo...malo previše ljudi u sobi kada dođu prijatelji, drugi gosti i tako nešto...Zna bit jako puno ljudi, previše...“

Na pitanje tko sve zna da ovako živi, odgovara:

„Ja,...moji roditelji, osoba s kojom živim i cimer...roditelji, osobe s kojom živim...“ Na pitanje znaju li docimeri (studenti iz susjednih soba) da živi kao treća osoba u sobi, odgovara da ne zna. No ne planira živjeti ovako cijelu akademsku godinu: „Zato što će se bodovna granica spustiti, i nakon što se spusti najviše, dom ću ja dobit, svakako.“

O usporedbi prošlogodišnjeg i sadašnjeg iskustva navodi: „Razlikuje se samo u skučenosti i u prostoru.“ Opisuje i kako prošle godine njegovog cimera mnogo vremena nije bilo u sobi, što mu je bilo pomalo čudno jer je kod kuće živio s više ljudi, što mu zasigurno pomaže u sadašnjoj situaciji: „nisam imo problema bit sam, al nikad mi nije bilo najbolje kada sam bio sam, nego uvijek s nekim drugim ljudima tak da sam oduvijek bio navikao...“ Uspoređujući prava studenata koji ilegalno žive u studentskom domu i onih koji žive legalno, Mirko navodi da ima skoro jednaka prava kao potonji

te da plaća istu cijenu ZET-ove² mjesečne (ili godišnje) studentske karte i ima pravo na ostale studentske pogodnosti, osim na manje subvencije za prehranu u menzama na studentskoj iskaznici³ te neprijavljenog boravišta u Zagrebu.

Savjet koji bi dao studentima koji se nalaze u sličnoj situaciji kao on, bio bi:

„Probaj što prije pronaći učenički, đачki dom, bilo kakav samo da imaš, i legalni nekakav smještaj. Nemoj kupovat sobe ni slučajno ubit ćeš se, morat ćeš dić kredit za nešto što ti stvarno ne treba i umrijet ćeš od toga na kraju, jer neš moć otplatit kredit, jer si student bokte, nemaš novaca. (uzdah) To bi reko.“

Život, svakodnevica, motivi i strategije *ilegal(a)ca*

Iz Mirkovih kazivanja dobiva se kraći uvid u njegov trenutni način stanovanja te se otkrivaju razlozi zbog kojih je do takvog stanovanja došlo. Zbog obiteljskih okolnosti, u kojima su njegova braća prekinula studij i time njemu smanjila broj bodova na natječaju za studentski dom, on mjesto u domu, nije dobio. Također, financijska situacija ne omogućuje mu unajmiti stan. U njegovom opisu odnosa s braćom osjeća se nelagoda, pomalo i ljutnja, ali zbog toga što se radi o braći, ne želi se sukobljavati i raspravljati.

² ZET—Zagrebački električni tramvaj, odnosno sustav javnog prijevoza u Zagrebu.
³ Redoviti studenti s mjestom prebivališta izvan županije u kojoj je studij imaju razinu prava 2 te je njihova dnevna subvencija 32,20 kuna, a maksimalna dnevna subvencija 64, 40 kuna. Redoviti studenti smješteni u studentskom domu imaju razinu prava 2.5 te njihova dnevna subvencija iznosi 40, 35 kuna, a maksimalna dnevna subvencija 80,50 kuna. (<https://www.srce.unizg.hr/issp/pravo-na-prehranu/razine-prava>) Broj razine prava zapravo se odnosi na broj subvencioniranih obroka u danu.

Tada je on, kao pojedinac, bio prisiljen pronaći rješenje koje bi mu omogućilo nastavak studija.

Uz pomoć djevojke, dolazi do rješenja koje nije idealno ni dugoročno, ali je u njegovoj tadašnjoj situaciji jedino moguće. Ono je slično njihovom prethodnom iskustvu zajedničkog življenja u ljetnom smještaju, ali ovoga puta, oni zapravo ilegalno dijele jedno mjesto.

Mirko ne navodi izrazito teške probleme ovakvog načina stanovanja, osim ponekog nedostatka mjesta u sobi, ako se u njoj nalazi više ljudi, ali ipak, u cijelom kazivanju osjeća se nelagoda zbog neizvjesnosti situacije, iako smatra da će nakon spuštanja bodovne granice svakako dobiti dom, odnosno mjesto.

Govori kako taktika protiv domskih kontrola on sam nema te da ih dosada nije još susreo, iako *kruže priče* da *idu*, ali navodi neke mogućnosti kojima bi se mogao opravdati neprijavljeni boravak treće osobe u sobi, jer se svaki „posjetitelj“ mora prijaviti⁴.

Vidljivo je također da ne osuđuje druge *ilegalce*, nego razumije njihovu situaciju, posebice financijsku. Također, ističe da u ovoj praksi u kojoj i prodavači i kupci soba krše pravila i rade *ilegalno*, prodavači su oni koji maksimalno iskorištavaju situaciju u svoju korist i to rade jer imaju više mogućnosti na raspolaganju, dok su kupci uglavnom primorani na ilegalnu kupnju, bez drugih mogućnosti. Time se dolazi do neravnopravnog odnosa moći među sudionicima u ovoj praksi te produbljivanja problema osiguravanja smještaja onima kojima je zapravo potreban.

⁴ Članak 14. već spomenutog Domskeg reda navodi: „Student može primiti na noćenje posjetitelja do pet (5) dana mjesečno, uz pisanu suglasnost drugoga stanara i uz obveznu prijavu na porti studentskog doma.“

Zaključak

Ovim radom dobiven je uvid u pojavu koja je dosada vrlo malo istražena u društvenim i humanističkim znanostima na području Hrvatske, a to je ilegalno stanovanje u studentskim domovima. Istraženi su uzroci, tj. motivacije, okolnosti i odluke, koje su utjecale na izbor ovakvog načina življenja i stanovanja, te je istražena i njegova svakodnevica te prakse i strategije koje se pojavljuju i koriste.

Pristupajući „odozgo“, ova praksa ilegalnog stanovanja povezana je s praksama neformalne ekonomije po tome što o njoj nema dovoljno dokaza i znanstvenih saznanja te se ona ne propituje i ne sankcionira, što je potvrđeno medijskim člancima i kazivanjima iz intervjua. Nadalje, kao i u drugim aktivnostima neformalne ekonomije, ovdje se pojavljuje zarada onih koji prodaju mjesta u sobama, otpor prema institucijama i središtima vlasti i moći prodavača i kupaca, ali također i logika „korisnog poznanstva“ te *razmjene* i *reciprociteta* bez razmjene novca.

U kazivanju jednog studenta *ilegalca*, koji u studentskoj sobi neprijavljeno živi kao treća osoba, dijeleći sobu sa svojom djevojkom i njezinom cimericom, vidljiva je ljutnja prema onima koji prodaju mjesta u sobama i iskorištavaju situaciju. On razumije da ovakav način života nije idealan i dugoročan, niti legalan, ali shvaća razloge zbog kojih se neki studenti odlučuju na to, ili su primorani, i ne osuđuje ih. Kazivač Mirko ne zna kako riješiti cijelu situaciju i poboljšati sustav, ali svakako preporučuje onima koji bi se našli u sličnoj situaciji, kao on, da nađu bilo kakav legalni smještaj.

U ovom istraživanju javljaju se i problemi pri njegovom provođenju. Kako bi se shvatili „Drugi“, tj. *ilegalci*, i njihov način života, razotkrivaju se njihove strategije, poput prijavljivanja treće osobe u sobi kao kratkotrajnog posjetitelja, što im omogućuje

ovakav način stanovanja i življenja. To razotkrivanje je u sukobu s načelima etičkog kodeksa etnološke i (kulturno)antropološke struke koja govori da kazivače uvijek treba zaštititi i ne činiti im štetu. No, kako i sam kazivač shvaća da s takvim načinom stanovanja „nije baš sve u redu“ te o njemu govori s nelagodom, potrebno je istražiti veće, tj. šire uzroke koji su doveli do raširenosti i nesankcioniranja ove pojave i njoj slične. Također, bilo bi zanimljivo i korisno istražiti i šire posljedice ove pojave na društvo, stav o tom problemu, i sudjelovanje u ostalim oblicima neformalne ekonomije, među *ilegalcima* i bivšim *ilegalcima* te istražiti vezu ove pojave s konceptom morala i časti pripadnika (buduće) akademske zajednice.

Popis kazivača

Mirko, rođen 1999. godine u Istočnoj Hrvatskoj, student Sveučilišta u Zagrebu (13. 11. 2019).

Literatura

- American Anthropological Association. (2012). *Code of ethics of the American Anthropological Association*. American Anthropological Association. URL: <http://ethics.americananthro.org/category/statement/> (24. 5. 2020).
- Božić, S. Gulin, V., Jelavić, Ž., Kale, J., Potkonjak, S., Španiček, Ž. (2013). „*Etički kodeks hrvatskog etnološkog društva*“, URL: <https://hrvatskoetnoloskodrustvo.hr/o-nama/eticki-kodeks/> (24. 5. 2020).
- Čaldarović, O., Dakić, S., Gaković, Lj., Kritovac, F. I Lay, V. (1978). *Problemi stanovanja mladih*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti ssoh.
- Elster, J. (2000). *Uvod u društvene znanosti. Matice i vijci za objašnjenje složenih društvenih pojava*. Zagreb: Naklada Jeksenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Petrović, M. (2004). *Sociologija stanovanja: stambena politika: izazovi i mogućnosti*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Porkolabić, M. (2018). *Zadovoljstvo studenata korisnika studentskih domova uvjetima stanovanja: Primjer tri najveća studentska naselja u Zagrebu*.
- Potkonjak, S. (2014). *Teren za etnologue početnike*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, FF-press. URL: https://hrvatskoetnoloskodrustvo.hr/wp-content/uploads/2019/07/1.1_Sanja-Potkonjak_-Teren-za-etnologue-pocetnike.pdf (10. 12. 2019).
- Rubić, T. (2017). *Nezaposleni u gradu. Antropologija rada i neformalne ekonomije*. Zagreb: Biblioteka HED. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturu antropologiju, Hrvatsko etnološko društvo. URL: <https://hrvatskoetnoloskodrustvo.hr/wp-content/uploads/2019/07/>

Tihana-Rubic_-Nezaposleni-u-gradu-%E2%80%93antropologija-rada-i-neformalne-ekonomije.pdf (30. 11. 2019).

Rubić, T. (2013). "Nezaposlenost i neformalna ekonomija u Hrvatskoj: analiza diskursa." *Studia ethnologica Croatica* 25/1: 61-92. URL: <https://hrcak.srce.hr/112104>. (12. 12. 2019).

Izvori

Bitno.net (2017). *Studenti, tražite smještaj za novu akademsku godinu? Franjevci konventualci ga nude besplatno.*

URL: <https://www.bitno.net/najave/besplatni-studentski-smjestaj-dom-svetog-antuna-padovanskog-zagreb-franjevci-konventualci/> (29. 11. 2019).

Bitno.net (2019). Natječaj za besplatni smještaj studenata u Domu sv. Antuna Padovanskoga <https://www.bitno.net/najave/natjecaj-za-besplatni-smjestaj-studenata-u-domu-sv-antuna-padovanskoga/> (25. 5. 2020).

Mojfaks.com (2017): *Živim u strahu i smišljam izgovore! Priča studentice koja ilegalno stanuje u domu.*

URL: <http://www.mojfaks.com/nakon-predavanja/prodajem-sobu-u-domu-kako-je-moguće-prodati-i-kupiti-smjestaj-u-studentskom-domu> (31. 10. 2019).

Studentski.hr (2014). *Kupovina studentskih domova - što izmijeniti u sustavu?*. URL: <http://studentski.hr/studenti/vijesti/kupovina-studentskih-domova-sto-izmijeniti-u-sustavu/> (29. 11. 2019).

Kovačević, D. (2017). *STUDENSKI KRIMINAL: Pronašli smo 133 oglasa za kupnju ili prodaju mjesta u studentskim domovima.* URL: <https://www.srednja.hr/faks/studentski-kriminal-pronasli-smo-133-oglasa-kupnju-prodaju-mjesta-studentskim-domovima/> (31. 10. 2019).

Kuzmanić, A., Perić, I. (2015). *Studentski centar i njegova budućnost* (2). URL: <http://www.h-alter.org/vijesti/studentski-centar-i-njegova-buducnost-2> (29. 11. 2019).

Rapačić, S. (2017). *VIDEO: ILEGALNI BIZNIS CVJETA U ZAGREBU Za mjesto u studentskom domu traži se i do osam tisuća kuna.* URL: <https://100posto.jutarnji.hr/news/za-mjesto-u-studentskom-domu-trazi-se-i-do-osam-tisuca-kuna> (31. 10. 2019).

Trstenjak, K. (2019). *Studentica progovorila o ilegalnom biznisu u domovima: "Javiš mu se u inbox, on ponudi cijenu pa se dogovorite..."*. URL: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/prodaja-soba-u-studentskim-domovima-svi-ih-zele-prodaja-je-ilegalna-ali-posao-ipak-cvjeta---572200.html> (31. 10. 2019).

Vuković, S. (2018). *Studentski kriminal se nastavlja: Ponovno smo SC-u poslali objave iz studentskih grupa u kojima se ilegalno prodaju i kupuju domovi.* URL: <https://www.srednja.hr/faks/studentski-kriminal-se-nastavlja-ponovno-smo-sc-poslali-objave-iz-studentskih-grupa-kojima-se-ilegalno-prodaju-kupuju-domovi/> (31. 10. 2019).

„Pravilnik o domskom redu i uvjetima boravka studenata u studentskim domovima studentskog centra u Zagrebu“. 2018. URL: http://www.sczg.unizg.hr/media/uploads/smjestaj/2018/domski_red_2018.pdf. (29. 11. 2019).

„Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja prava redovitih studenata na subvencionirano stanovanje“. 2019. URL: http://www.sczg.unizg.hr/media/uploads/smjestaj/2019/pravilnik_mzo_2019_20.pdf. (29. 11. 2019).

„Natječaj za raspodjelu mjesta redovitim studentima za subvencionirano stanovanje u studentske domove Studentskog centra u Zagrebu u akademskoj godini 2019./2020.“. URL: http://www.sczg.unizg.hr/media/uploads/smjestaj/2019/natjecaj_s-b_2019-2020.pdf. 2019. (29. 11. 2019).